

Podział ziem II RP

28 IX 1939 r. - 22 VI 1941 r.

— Granica II Rzeczypospolitej przed 1 IX 1939 r.	■ Ziemie polskie przekazane Słowacji przez Niemcy 21 XI 1939 r.
— Granica między III Rzeszą i ZSRS (ustalona 28 IX 1939 r. w umowie o przyjaźni i granicach)	■ Ziemie wcielone do Niemiec 8 X 1939 r.
■ Część województwa wileńskiego przekazana Litwie przez Związek Sowiecki 10 X 1939 r.	■ Generalne Gubernatorstwo utworzone 12 X 1939 r.
■ Ziemie wcielone do ZSRS 1-2 XI 1939 r.	■ Stolice dystryktów GG

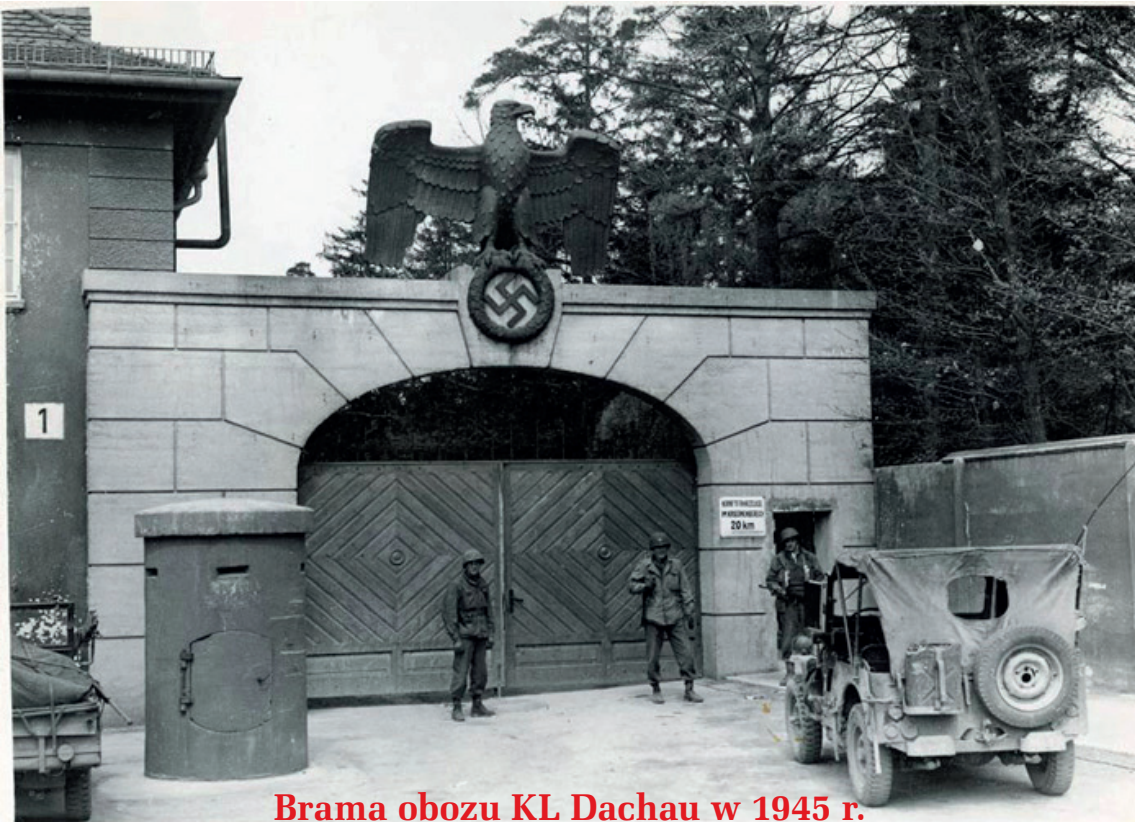

Na mocy paktu Ribbentrop-Mołotow ziemie polskie zostały podzielone pomiędzy dwóch okupantów: III Rzeszę i Związek Radziecki. Niemcy część Polski wcielili do Rzeszy. To właśnie tam Kościół dotknęły największe represje, a duchowieństwo złożyło największą ofiarę męczeństwa.

Nieco łatwiej było na terenach, z których utworzono Generalne Gubernatorstwo. Ale o stosunku nowej władzy do Kościoła świadczą wypowiedzi Hansa Franka, który katolicyzm nazywał największym grzechem i trucizną, Ewangelię – bajeczkami, a duchownych – bezczelnymi łobuzami.

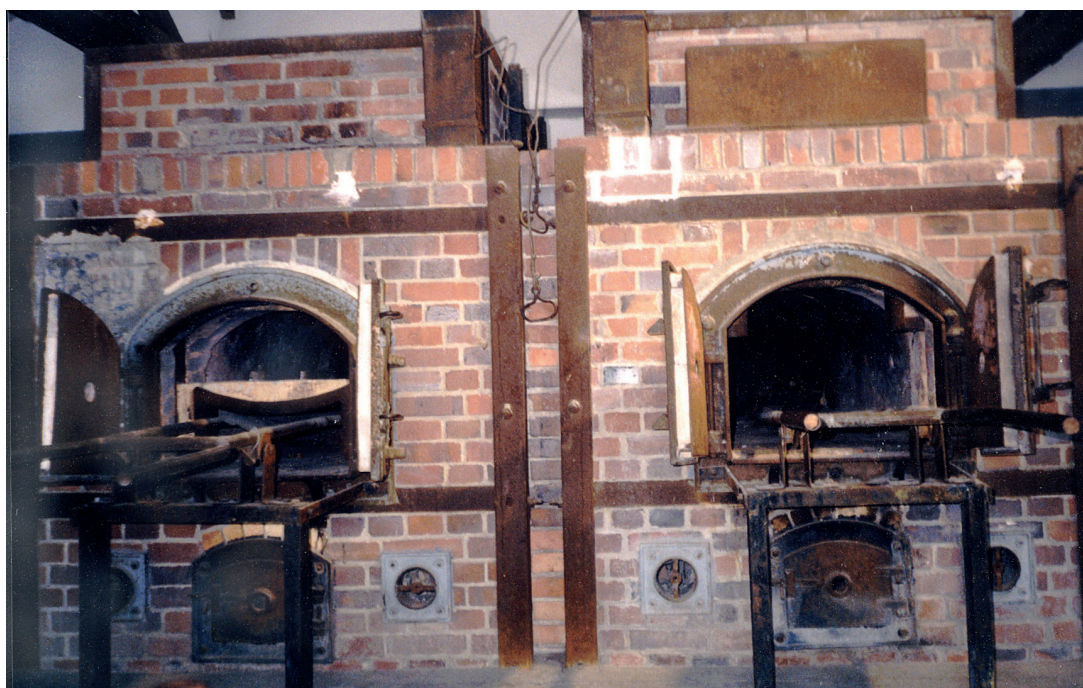
W bardzo trudnym położeniu znalazł się Kościół pod okupacją sowiecką, gdzie prowadzono systemową ateizację. Jeden z księży biskupów opisał to następująco: „Na ulicach, w szkołach, na mityngach, podczas niezliczonych uroczystości, zabaw, pochodów wmawiano w dusze, że Boga nie ma, że religia to kłamstwo, że księża mówią nieprawdę, sami nie wierzą, a tylko lud wyzyskują. Nauczyciele obowiązani byli w swych wykładach walczyć przeciwko Bogu. Zakazywano uczniom, nauczycielom i urzędnikom uczęszczania do kościołów [...], propagandę bezbożnictwa stawiano na pierwszym miejscu”.

Bolesław Kumor, *Historia Kościoła*, s. 453

Brama obozu KL Dachau w 1945 r.

Obydwaj okupanci rozpoczęli prześladowanie polskiego duchowieństwa. Kapłanów z terenów wcielonych do III Rzeszy wysyłano do obozów bez jakiegokolwiek oskarżenia, wystarczyło, że był to duchowny katolicki – Polak. Najwięcej księży więziono w obozie koncentracyjnym Dachau. Przebywało w nim 2780 kapłanów (w tym 1780 z Polski). W Dachau zginęło 1034 księży (w tym 799 z Polski). Tych miejsc martyrologii było oczywiście więcej.

Blok X, piece krematoryjne; stan współczesny

Duchowni polscy zamęczeni w obozach

Bł. Antoni Julian Nowowiejski

Arcybiskup ordynariusz płocki. Urodzony 11.02.1858 r. Święcenia kapłańskie 10.07.1881 r. Aresztowany 28.02.1940 r. w Płocku, internowany w Słupnie.

Przebywał w obozie w Działdowie, gdzie został zamordowany 28.05. 1941 r. lub 20.06.1941 r. Beatyfikowany 13.06.1999 r.

„Byłem świadkiem znęcania się i bicia księży. Jedynie w czwartek nie dostawali lania przy wychodzeniu do ustępu na ranny i południowy przemarsz bieganiem. Księża arcybiskupa podtrzymywało zwykle dwóch księży: zmieniali się prawie codziennie, bo ci, co wolno szli przy starym arcypasterzu, najwięcej dostawali kijów ze świeżych brzóz”.

Zeznanie świadka Franciszka Wawrowskiego, jakie złożył wobec administratora apostolskiego diecezji płockiej

Duchowni polscy zamęczeni w obozach

Bł. Stefan Wincenty Frelichowski

Wikariusz parafii NMP w Toruniu. Urodzony 22.01.1913 r. w Chełmży. Święcenia kapłańskie 14.03.1937 r. Aresztowany 19.10.1939 r. i osadzony w forcie VII w Toruniu, w obozach koncentracyjnych Stutthof, Sachsenhausen i Dachau. Zmarł 23.02.1945 r. na tyfus plamisty. Beatyfikowany 7.06.1999 r.

„Zmarł na tyfus ks. Stefan Frelichowski z diecezji chełmińskiej, lat 32. Kapłan idealny, zmarł jako ofiara gorliwości duszpasterskiej. Nie zważając na niebezpieczeństwo zarażenia się, chodził nielegalnymi drogami na blok tyfuśników, aby nieść im pociechę religijną i ratować dusze. Zaraził się wkrótce sam i padł jako męczennik swego kapłańskiego obowiązku”.

Adam Kozłowiecki, *Ucisk i strapienie: pamiętnik więźnia 1939-1945*

Duchowni polscy zamęczeni w obozach

Bł. Michał Kozal

Biskup sufragan diecezji włocławskiej. Urodzony 25.09.1893 r. w Nowym Folwarku. Święcenia kapłańskie 23.02.1918 r., biskupie 13.08.1939 r. Aresztowany 7.11.1939 r., więziony w kilku miejscach. Od lipca 1941 r. przetrzymywany w Dachau. Zmarł 26.01.1943 r. Beatyfikowany 14.06.1987 r.

„Między zmarłymi na tyfus znajdował się również JE ks. bp Kozal z Włocławka, który w czasie pobytu w obozie dawał nam wszystkim wzniósł przykład chrześcijańskiej postawy. W obozie cieszył się ogólnym poważaniem wśród więźniów i był przez nich wszystkich wysoko ceniony. Zginął śmiercią męczeńską, jako wzór pasterza, który życie swe daje za owce swoje, aby być orędownikiem u Boga”.

Adam Kozłowiecki, *Ucisk i strapienie: pamiętnik więźnia 1939-1945*

Duchowni polscy zamęczeni w obozach

Bł. Leon Wetmański

Biskup sufragan płocki. Urodzony 10.04.1886 r. w Żurominie. Święcenia kapłańskie 23.06.1912 r., biskupie 22.04.1928 r. Aresztowany przez Niemców, zmarł w obozie przejściowym w Działdowie 10.10.1941 r. Beatyfikowany 13.06.1999 r.

„Biskup Wetmański szedł na podwórzu w ostatnich szeregach, w grupie kapłanów. Upał był okropny. Spoceni, zmęczeni kapłani ledwie biegli. Ksiądz biskup z prawej strony głowy skroń miał przeciętą batem. Na twarzy krew płynąca z rany obficie, zakrzepła od gorąca i szczerniała”.

Ks. Wacław Jezusek, *Męczeński koniec arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego, biskupa płockiego*

Jedenaście sióstr nazaretanek z Nowogródka, w lipcu 1943 r. zgłosiło się na gestapo, aby ofiarować swoje życie za 120 osób przeznaczonych do rozstrzelania. Karę śmierci zamieniono im na przymusowe roboty w Niemczech (wszyscy przeżyli wojnę), a siostry rozstrzelano 1 sierpnia 1943 r. Papież Jan Paweł II beatyfikował je 5 marca 2000 r. Ks. Roman Ryczkowski z Rudna poszedł na śmierć wraz z pięćdziesięcioma parafianami, choć przez Niemców został ułaskawiony.

Wielu księży zginęło jako kapelani Armii Krajowej, a wśród nich – ks. Józef Stanek. Był on kapelanem Zgrupowania „Kryśka” na Czerniakowie. W ostatnich dniach powstania warszawskiego odmówił ewakuacji na praski brzeg Wisły, oddając swoje miejsce w łódce rannemu żołnierzowi. Wzięty do niewoli, zginął 23 września 1944 r., powieszony przez Niemców. W 1999 r. został beatyfikowany w Warszawie przez papieża Jana Pawła II.

ks. Józef Stanek

Egzekucja w Bydgoszczy, wrzesień 1939 r. W centrum ksiądz Kazimierz Stepczyński (domena publiczna).

Księża pełniący funkcje kapelanów Armii Krajowej.

Wielu księży zginęło jako kapelani Armii Krajowej, a wśród nich – ks. Józef Stanek. Był on kapelanem Zgrupowania „Kryśka” na Czerniakowie. W ostatnich dniach powstania warszawskiego odmówił ewakuacji na praski brzeg Wisły, oddając swoje miejsce w łódce rannemu żołnierzowi. Wzięty do niewoli, zginął 23 września 1944 r., powieszony przez Niemców. W 1999 r. został beatyfikowany w Warszawie przez papieża Jana Pawła II.

Trudno podać szczegółowe dane dotyczące martyrologii duchowieństwa polskiego, ale przyjmuje się, że łącznie w trakcie II wojny światowej zginęło około trzech tysięcy biskupów, księży, braci zakonnych, kleryków i sióstr. Było to około 25 procent całego duchowieństwa (największa procentowa strata ze wszystkich grup społecznych).

Duchowieństwo na ziemiach okupowanych angażowało się w szereg akcji mających na celu pomoc społeczeństwu. Szczególną rolę odegrał metropolita krakowski Adam Sapieha, który pod nieobecność prymasa Augusta Hłonda stał się nieformalnym przywódcą Kościoła w Polsce. Metropolita miał żywe kontakty z polskim podziemiem i doskonale orientował się w sytuacji pod okupacją niemiecką, dlatego interweniował u gubernatora Francka, a nawet u samego Hitlera w sprawie łapanek, wywozu Polaków na przymusowe roboty lub do obozów śmierci, a także w obronie mordowanych Żydów. To również on już pod koniec 1939 r. powołał Obywatelski Komitet Pomocy i popierał działalność Polskiego Czerwonego Krzyża oraz Rady Głównej Opiekuńczej.

O. Władysław Gurgacz „Sem” po Mszy św. dla oddziału Polskiej Podziemnej Armii Niepodległościowej. Fot. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej.

Trudno podać szczegółowe dane dotyczące martyrologii duchowieństwa polskiego, ale przyjmuje się, że łącznie w trakcie II wojny światowej zginęło około trzech tysięcy biskupów, księży, braci zakonnych, kleryków i siostr. Było to około 25 procent całego duchowieństwa (największa procentowa strata ze wszystkich grup społecznych).

Duchowieństwo na ziemiach okupowanych angażowało się w szereg akcji mających na celu pomoc społeczeństwu. Szczególną rolę odegrał metropolita krakowski Adam Sapieha,

który pod nieobecność prymasa Augusta Hlonda stał się nieformalnym przywódcą Kościoła w Polsce. Metropolita miał żywe kontakty z polskim podziemiem i doskonale orientował się w sytuacji pod okupacją niemiecką, dlatego interweniował u gubernatora Franka, a nawet u samego Hitlera w sprawie łapanek, wywozu Polaków na przymusowe roboty lub do obozów śmierci, a także w obronie mordowanych Żydów. To również on już pod koniec 1939 r. powołał Obywatelski Komitet Pomocy i popierał działalność Polskiego Czerwonego Krzyża oraz Rady Głównej Opiekuńczej.

Metropolita krakowski Adam Sapieha

Z organizacjami o charakterze charytatywnym współpracowała kościelna Caritas. Do wielu akcji dobroczynnych włączały się zakony męskie i żeńskie. Otwierały one swoje domy dla wysiedlonych, uciekinierów i ukrywających się, organizowały kuchnie oraz opiekę nad sierotami, chorymi i starcami.

Zgromadzenie Sióstr Westiarek Jezusa, ochronka w Pajęcznie

Duchowni i siostry zakonne zajmowali się też działalnością oświatową i współorganizowaniem tajnego nauczania.

Tablica upamiętniająca tajne nauczanie odbywające się w jednym z domów w Gorlicach

Kościół włączył się w akcję ratowania Żydów.

Mimo obowiązującej kary śmierci za pomoc ludności żydowskiej, Kościół w Polsce wystawiał Żydom fałszywe metryki chrztu i udzielał im schronienia. Tylko w Niepokalanowie w latach 1939-1940 znalazło pomoc ok. półtora tysiąca Żydów, a Siostry Rodziny Maryi ocaliły ponad pięćset dzieci żydowskich i około dwustu pięćdziesięciu dorosłych.

Obwieszczenie.

Celem całkowitego przeprowadzenia zarządzonego przez Dowódcę SS i Policji w Dystrykcie Krakau wysiedlenia żydów podaję raz jeszcze do wiadomości:

- 1) Każdy Polak lub Ukraińiec, który przyjmie do siebie żyda względnie zapewni mu schronienie, nakarmi go oraz ukryje **zostanie rozstrzelany.**
- 2) Każdy Polak lub Ukraińiec, który żydowi, przebywającemu poza dzielnicą żydowską, udzieli w jakikolwiek sposób pomocy **zostanie rozstrzelany.**
- 3) Każdy Polak lub Ukraińiec, który próbuje tylko podjąć się czynu, podanego pod 1) i 2) **zostanie rozstrzelany.**
- 4) Przeciw każdemu Polakowi lub Ukraińcowi, który posiada wiadomość, że jakiś żyd bez zezwolenia przebywa poza dzielnicą żydowską a nie złoży meldunku Policji, zostaną podjęte dochodzenia policyjne.
- 5) Zwracam jeszcze raz uwagę na zakaz nabywania żydowskiej własności za zapłatą lub bezpłatnie, względnie branie w przechowanie.

Przeciwdziałania przeciw temu zarządzeniu będą jak najsurowiej karane.

Przemyśl, 19 listopada 1942 r. Obwieszczenie grożące śmiercią każdemu Polakowi lub Ukraińcowi próbującemu udzielić pomocy Żydowi. Karze podlegali również ci, którzy nie doniosą policji o ukrywających się Żydach. Ze zNordi w: *Muzeum Nowożytnego Ziemi Przemyślańskiej w Przemyślu*.